

Tapasztalatok a cigány gyermekekkel foglalkozó intézményekben

A szakemberek és a közvélemény számára egyaránt ismeretes, hogy a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek közül a cigányság iskolázottsági mutatói a legrosszabbak. A sommás ítéletek, a becsült számok és az esetenkénti pontos részeredmények mellett alig találhatók olyan adatok, amelyek ennek a területnek a mikrovilágába engednek bepillantani. Ezt a hiányt kívánta pótolni a Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1995. március közepétől április végéig folyó felmérése. A felmérést a tankerületi oktatásügyi központok nemzetiségi munkatársai végezték – az Észak-dunántúli Tankerületi Oktatásügyi Központ által készített kérdőívek alapján –, az intézmények személyes megkeresésével.

A munka nagyságára való tekintettel azokat az intézményeket keresték fel a felmérésben résztvevő munkatársak, ahol a cigány tanulók létszáma elérte a 10%-ot. Meg kell jegyezni, hogy néhány esetben becsült adatról van szó, hiszen nem készíthető olyan statisztika, amely a cigány származású gyerekeket külön jelölné. Kivételt képeztek a kiegészítő normatív támogatást igénylő óvodák és iskolák, ahol pontosan számon kell tartani a differenciált (egyéni vagy csoportos) foglalkozáson résztvevőket. A kisebb települések intézményeiben nyilvántartás nélkül is pontos adatokat tudtak mondani.

A felmérés adatainak összegezése – ami egyelőre csak részben történt meg – kiváló lehetőséget teremt ahhoz, hogy mind országos, mind helyi viszonylatban rendkívül pontos képet alakítsunk ki.

Intézmény típusa	Cigány gyerm. foglal. int. száma	A tanulók összlétszáma	Cigány tanu- lók száma	%
Óvoda	838	81 748	18 459	23
Általános iskola	898	251 401	52 618	21
Eltérő tantervű ált. iskola	309	27 367	11 258	41
A felkeresett intézmények összesített adatai	2045	360 516	82 335	23

1. táblázat

A cigány gyerekek számadatai, az oktatási-nevelési intézményekben az 1994/95-ös tanévben

A kérdőív igen részletesen kitér az óvodák, általános iskolák és eltérő tantervű intézmények helyzetére. Nagyon figyelemre méltó és megszívlelendő adatok olvashatók ki belőle a cigány gyermekeknek az egyes oktatási intézményeken belüli arányáról, sorsuk későbbi alakulásáról. Arról például, hogy hány óvodás kisgyermek bizonyul iskolaérettnek, hányan vesznek részt a beilleszkedésüket segítő foglalkozásokon? Az általános iskola viszonylatában a lemorzsolódás is igen fontos adat lehet. Értékes részei a kérdőívnek a pedagógiai programra, a tehetséggondozásra és a pedagógutovábbképzésre irányuló kérdései.

A felmérés másik nagy érdeme a finanszírozás és a fejlesztés lehetőségeinek vizsgálata. Az anyagi támogatás pontos áttekintése és a szakemberszükséglet precíz ismerete nélkül nehezen képzelhető el ezen a területen reális tanügyigazgatási döntések.

A fenti számadatokból kiindulva nézzük meg az egyes intézménytípusokban tanuló gyermekek helyzetét.

A cigány gyermekek részvétele az oktatásban

Óvoda

A felmérés tapasztalatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy azok az óvodák, ahol teljes létszámban vagy magas arányban cigány gyermekeket oktatnak, nemcsak a többi óvodától, hanem egymástól is jelentősen eltérnek, mind feltételeiket, mind szemléletüket tekintve számtalan változatot képviselnek.

A felmérésben résztvevő 838 óvodából:

- 45 óvodába csak cigány gyermekek járnak;
- 189 óvodában van olyan csoport, ahol a gyermekeknek legalább a fele cigány.

Kevés az olyan óvoda, ahol „csak” cigány gyermekek oktatása-nevelése folyik, ezt a cigány szülők sem igénylik.

Az országos számadatokat vizsgálva *nagyon gyengék* az iskolaérettségi mutatók. Az elmúlt évben (1994) a cigány gyerekek 70%-a bizonyult alkalmasnak az iskolai oktatásra. A tankötelezettségi kort elérték közül 12% eleve eltérő tantervű intézményben (kisegítő iskola) kezdi meg tanulmányait. Ami elég gyenge eredmény akkor, amikor az óvodák több mint 50%-ában (484) van felzárkóztató program a cigány gyermekek készségeinek fejlesztése, beilleszkedésének elősegítése érdekében; az értelmileg fogyatékosok száma a cigány gyermekek körében sem magasabb (3-4) mint a nem cigány gyermekek között.

Valószínűsíthető, hogy a felzárkóztatás eredményesebb lenne, ha figyelembe vennénk a cigány gyermekek másságát, a szocio-kulturális helyzetükből adódó eltérő szükségleteiket.

Kevés óvodában van speciális etnikai program (80), ez is a zene-tánc-hagyományörzés témakörében merül ki.

Megközelítőleg a gyermekek 11%-a marad távol az „óvodai nevelés keretében folyó, iskolai életmódra felkészítő foglalkozás”-tól. A kisebb települések óvodavezetői személyesen keresik fel azokat a családokat, ahol nem – az 5 éves kor betöltése után sem – járatják óvodába a gyermekeket. Ez a személyes ráhatás az esetek többségében eredményesnek bizonyul. De a nagyobb településeken az óvodáknak tudomásuk sincs arról, kik tartoznak a körzetükbe. Jobb együttműködéssel – védőnő, családsegítő, önkormányzat, óvoda – ez a kérdés megoldható lenne.

Általános iskola

A félmillió hazai cigányság helyzetében csak akkor lehet jelentős előrelépést elérni, ha a cigányok iskolázottsági szintje emelkedik. Az országos felmérés adatai is alátámasztják azt a tényt, hogy még a legtehetségesebb cigány fiataloknak sincs komoly esélyük a továbbtanulásra. Az 1994-es tanévben 3984 cigány tanuló végezte el sikeresen az általános iskola 8. osztályát, akik közül:

- 3% gimnáziumban,
- 6% szakközépiskolában,
- 60% szakmunkásképzőben,
- 11% speciális szakiskolában tanult tovább.

Az országos adatok alapján míg a nem cigány gyerekeknek csaknem a fele jut el középiskolába, addig a cigány gyermekeknek csupán a 8-9%-a. A cigány fiatalok hátránya a középiskolás évek alatt tovább fokozódik, s az érettségi megszerzésére már csak 1,2-1,5%-uknak van esélye.

Viszonylag magasnak tűnik a szakmunkásképzőbe és a speciális szakiskolába felvett száma. Azonban már az adatfelvétel időpontjában arról számoltak be az iskolák, hogy a gyerekek nagy része már beiratkozni sem ment el a szakmunkásképzőbe. Ha pedig ehhez még hozzávesszük azt a 20%-ot is amely nem tanul tovább, a helyzet még rosszabbnak látszik.

Ezek az adatok arra mutatnak rá, hogy a cigány tanulók esélyei a középfokú oktatásban az elmúlt években semmit nem javultak, sőt talán még romlottak is a nem cigány tanulókhoz képest. A helyezett – még ha e továbbtanulási mutatókhoz hozzá is számítjuk azokat az adatokat, hogy hányan maradtak ki az általános iskolából annak befejezése

előtt – katasztrofálisnak minősíthető. (Az 1994-es tanévben 1255 tanuló maradt ki.) Ug-rásszerűen emelkedik ez a szám a felső tagozaton. Az eredménytelenség fő oka a csa-ládi szocializációban keresendő. A családok szociokulturális közege nem képes előse-gíteni a gyermekek alkalmazkodását az iskolai életformához.

Nemcsak a cigány gyermekeket kell alkalmassá tenni az iskolai tanulásra, hanem az iskoláknak is el kell sajátítaniuk azokat a technikákat, amelyekkel kezelni tudják a cigány-ság másságának problémáját. A cigánycsaládok hozzáállása az iskolához negatív, s ennek a helyzetnek a feloldását is vállalni kell az iskolának.

Az általános iskolák 15%-ában van „csak” cigány osztály, viszont a gyermekek 41%-a olyan osztályba jár, ahol a tanulóknak legalább a fele cigány. Ez is mutatja, hogy az ál-talános iskolákra erőteljesen jellemző a cigány gyermekek szegregációja.

Eltérő tantervű intézmények (kisegítő iskolák, speciális szakiskolák)

A felmérés alapján ilyen típusú intézményekben tanul a cigány gyermekek 41%-a. Az ő esetükben még nagyobb az a szakadék, amely a többség és a cigányság között van:

- reális esélyük sincs arra, hogy teljes értékű általános iskolai végzettséghez jussanak;
- önhibájukon kívül kerültek egy olyan oktatási formába, ahonnan kitörési lehetőségük nincs (évente 100-200 gyerek kerül normál általános iskolába a közel 40 000 értelmi fogyatékos gyermek közül);
- nem is biztos, hogy értelmi képességei alapján mindegyik gyereknek ezekben az intézményekben lenne a helye.

Az 1994-es tanévben az óvodából a cigány gyermekek 12%-a került kisegítő iskolába, az általános iskolából 6%. Még felső tagozatból is kerültek gyermekek áthelyezésre! Ki-segítő iskolában az elmúlt tanévben 1709 tanuló végezte el a 8. osztályt, közülük:

20% speciális szakiskolában,

16% szakmunkás képzőben tanult tovább.

Azonban olyan mértékű ezen tanulók ismerethiánya, a tanulásban való járatlansága, hogy a szakmunkásképzőt képtelenek elvégezni. Közöttük is különösen magas azoknak a száma, akik az iskola befejezése előtt maradtak ki (576 fő). Az intézmények 25%-ában van cigány osztály. A többi intézményben az osztályok csaknem fele cigány.

Ezek az adatok rámutatnak arra, hogy a közoktatás *minden* szintjén ki kell dolgozni azokat a feladatokat, amelyek lehetővé teszik a cigányság szociokulturális jellemző-inék és másságának megfelelő speciális oktatási programok bevezetését. A progra-mok kidolgozásánál a cigány családok iskolával szembeni negatív magatartását is figyelembe kell venni.

Pedagógiai program, felzárkóztatás, tehetséggondozás

Az országban a cigány tanulókra vonatkozó oktatási programok igen változatos képet mutatnak. Az intézmények (általános iskolák + eltérő tantervűek) 11%-ában van külön etnikai szakkör, 6%-uk rendelkezik helyi, etnikai tantervvel, 11%-ukban tanítanak népis-meretet, 7 intézményben pedig (ez 6 ezrelék) önálló tárgyként, a többiben egyéb tár-gyakba integrálva. A többségi társadalom részéről egyre erősebb előítélet sújtja a cigá-nyokat, és nem is törekszik a megismerésükre: az intézmények csupán 28%-a tartja szükségesnek a népismeretnek a tanítását! Egy olyan népcsoport kultúrájára, eredetére nem kíváncsi a többségi társadalom, amely több száz éve velük él, s amelynek gyerekei több száz ezres számban tanulnak a közoktatási intézményekben.

Az óvodák és az általános iskolák 90%-ában van felzárkóztató program, tizenegy in-tézményben pedig cigány nyelvoktatás. A felzárkóztatás a gyerekek eredményeitől füg-gően vagy szintentartásra, vagy csak a kötelező korrepetálásra korlátozódik, ahol az ol-vasás, az írás, a matematika gyakorlása folyik, az iskola többi tanulójával közösen. Ritkán fordul elő, hogy egyéni foglalkozás keretében, fejlesztőpedagógiai eljárások alkalmazá-sára kerüljön sor. Ugyanez vonatkozik a beszéd, a szókincs fejlesztésére is. Ezek a fog-lalkozások eddig nem hoztak eredményt.

Tehetséggondozó program az intézmények 47%-ában van, de a cigány gyerekeknek csak a 7%-át érinti. Érdemes kiemelni, hogy a továbbtanulásra való felkészítésen a cigány tanulóknak mindössze a 2%-a vesz részt.

Pedagógus-továbbképzés

Cigány gyermekeket oktató közoktatási intézményben a felmérés adatai alapján 27 730 pedagógus dolgozik (óvodapedagógus, általános iskolai pedagógus), közülük negyvenötén vállalták cigány származásukat. Ez a szám két dologra hívja fel a figyelmet:

- a cigány diplomások száma nem éri el az 1%-ot;
- a diplomások közül kevesen vállalják identitásukat.

A cigányság helyzetének javítása szempontjából nagyon fontos lenne az identitást vállaló, szakmailag jól képzett cigány értelmiség megjelenése. Hazánkban jelenleg egyetlen főiskolán, Zsámbékon folyik romológiaiai képzés.

Itt említeném meg azt a kérdést is, amelyet szinte valamennyi intézményben feltettek nekünk: Mi alapján döntsék el, hogy kit tekintsenek cigánynak? A többi vizsgálat által is használt megoldást választottuk:

- azt, aki cigánynak vallja magát,
- illetve akit a nem cigány környezet annak tart.

Az oktatási intézmények 25%-a tud olyan továbbképzésről, amely a cigány gyerekek oktatásával, nevelésével kapcsolatos készségfejlesztő eljárásokkal foglalkozik (tanulási nehézségek, szocializáció, konfliktusmegelőzés, illetve kezelés, népismeret stb.). Az elmúlt három évben az intézmények 16%-a élt a továbbképzés lehetőségével, amelyben 1515 pedagógus vett részt, országos szervezésben. Az intézmények 47%-a tartotta fontosnak munkája szempontjából az ilyen programok beindítását. A tartalmi munka fejlesztésének alapfeladata az ide kapcsolódó szakmai szolgáltatásnak a megyei pedagógiai intézetek keretein belüli kiépítése.

Finanszírozás

A felmérés során valamennyi intézményben elmondták, hogy finanszírozási gondokkal küzdenek, ennek ellenére elvárják tőlük, hogy szociális és egyéb jóléti szolgáltatásokat is nyújtsanak. A 2045 intézményben összesen 82 335 gyerek tanul:

az óvodákban	18 495	gyermekből	14 631	79%,
az általános iskolákban	52 618		21 764	41%,
az eltérő tantervű általános iskolákban	11 258		6807	60%
			részeseül valamilyen segélyben vagy étkezési hozzájárulásban.	

A legtöbb anomáliával az „etnikai fejkvóta” körül találkozhatunk. Annak ellenére, hogy az intézményekben nincs kidolgozott etnikai program, az Országgyűlés az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény 28. § alapján az oktatási intézményeket fenntartó önkormányzatok kiegészítő normatív támogatást igényelhetnek cigány gyerekek felzárkóztatásához is:

- óvodában „legalább heti 10 órában biztosított a cigány gyerekek differenciált (egyéni v. csoportos) foglalkoztatására...” 5500,-Ft,
- iskolában „heti 6 órában biztosított a cigány tanulók differenciált (egyéni v. csoportos) felzárkóztatására...” 16 500,-Ft.

Az MK. 130/1994 törvény alapján:

- a felmért intézmények 41%-a igényelt kiegészítő normatív támogatást;
- ebből 35% kapta meg, 38 176 tanulóra.

Sajnálatos az a tény, hogy ilyen kevés oktatási intézmény élt ezzel a plusz finanszírozási lehetőséggel, aminek okai a következők:

- a nevelési-oktatási intézmények vezetői még mindig nem tudnak erről a lehetőségről;
- azok az igazgatók, akik a fent említett törvényt ismerik, a pályázati eljárástól és a vele kapcsolatos bonyolult adminisztrációtól riadnak vissza.

A kisebbségi fejkvóta létszámarányosan, alanyi jogon járhatna valamennyi olyan intézménynek, amelyik meghatározott arányban foglalkoztat cigány gyerekeket. Általánossá tétele hozzájárulhatna az egyénre szabott, speciális, fejlesztőpedagógiai eljárások bevezetéséhez, valamint helyi etnikai programok kidolgozásához.

Összegezés

A felmérés eredményei két részre bonthatók. Egyrészt mindenki által közismert tény, hogy a cigány gyerekek tömegesen nem tudják befejezni az általános iskolát, rengetegen kerülnek kiegészítő iskolába és az érettségi megszerzésére még 2%-uknak sincs esélye. A számok pontos ismerete viszont fontos, hiszen munkaerőpiaci és szociális robbanást is előidézhet, ha ez a helyzet tartós marad. Az is közismert, hogy a cigány gyerekek oktatása szociális kérdés is, hiszen mobilitásuknak ez az egyetlen útja.

Ismeretlen viszont a pedagógiai programok, a finanszírozás és a pedagógus-továbbképzés területe. Megdöbbenően kevés helyen van etnikai tanterv, és a népismeret tanítását sem tartják igazán fontosnak a tanárok. A megkérdezettek többsége nem tartotta szükségesnek speciálisan a cigány gyerekekkel foglalkozó pedagógusok képzését. Az interkulturális program kidolgozásáról is megoszlottak a vélemények, és többségében elutasították annak kipróbálását is. Úgy véljük, ezek az eredmények annyira elgondolkodtatóak, hogy a művelődési kormányzatnak a későbbiekben sokkal jobban oda kellene figyelnie rájuk. Meglepően sok helyen nem igényeltek kiegészítő normatív támogatást tehát nem folyik speciális munka. Ugyancsak figyelni kellene a szakemberképzésre is, és már most meg kellene tenni ennek érdekében a szükséges intézkedéseket.

RIGÓ ROZÁLIA

Kiről szól az előítéletesség?

Egy multikulturális oktatási program

Amikor a cigánysággal kapcsolatos problémákról beszélünk, sokszor elfelejtjük, hogy az előítéletesség leginkább az előítéletes személyiségről szól. Nem elég azt mondanunk: nézd, milyen nehéz a helyzetük, melyen értékes a kultúrájuk, ez nem fogja meghatni és szolidaritásra készíteni azokat az embereket, akik nincsenek tisztában saját identitásukkal, bűnbakokat keresnek, és úgy beszélnek saját jogaikról, hogy másoknak ugyanazokat csak bizonyos feltételekkel adnák meg.

A fenti mondatból több minden következik:

- a kisebbségek irányában megnyilvánuló előítéletesség oldása nemcsak az érintett kisebbség feladata;
- nem lehet úgy oldani az előítéletességet, hogy ne beszéljünk az előítéletes személyiségről, és arról a társadalmi közegről, amelyben ez a gondolkodásmód legitimé válhat;
- az embereknek pontosan kell ismerniük a mások és a maguk jogait ahhoz, hogy ne egymás sérelmére érvényesítsék azokat.